

HARMAA TALOUS RAVINTOLA-ALALLA

Rytilahti Misa

Opinnäytetyö
Yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon ala
Liiketalouden koulutusohjelma
Tradenomi (AMK)

2018

Kauppa, hallinto ja oikeustieteet
Liiketalouden koulutus
Tradenomi (AMK)

Tekijä	Misa Ryttilähti	Vuosi	2018
Ohjaaja(t)	Lahja Karjalainen		
Työn nimi	Harmaa talous ravintola-alalla		
Sivu- ja liitesivumäärä	28		

Opinnäytetyön tarkoituksena on tutkia, mitkä valtion toimenpiteet ja organisaatiot estävät harmaata taloutta ravintola-alalla. Opinnäytetyössä tutkitaan myös, miten ravintola-alan työntekijä voi vaikuttaa harmaan talouden torjumiseksi. Raja tutkimustyön työntekijän näkökulmaan ja valtion eri toimenpiteisiin. Opinnäytetyössä on käytetty tutkimusaineistona valtion eri organisaatioiden omia aineistoja ja lainsäädäntöjä.

Harmaan talouden torjuminen ravintola-alalla on erittäin tärkeää, sillä se vaikuttaa kansalaisten arkeen ja yhteiskuntaan monin tavoin. Harmaalla taloudella on suuri vaikutus ravintola-alan kilpailuun ja työntekijän perusoikeuksiin. Harmaa talous ravintola-alalla aiheuttaa suurta vahinkoa laillisesti toimiville yrityksille, alan hintakilpailulle, työntekijöiden palkkoihin, yritysten toimintaan ja sitä kautta koko yhteiskuntaan. Tutkimuksessani käsitelläänkin, mitkä ovat harmaan talouden vaikutukset esimerkiksi työpaikkoihin, kilpailuun ja palkkoihin.

Opinnäytetyötutkimuksessani selvisi, että valtiolla on monia organisaatioita, lakeja ja sanktioita, jotka estävät harmaata taloutta ravintola-alalla. Työntekijälläkin on mahdollisuus estää harmaata taloutta käyttäytymisellään. Tutkimustuloksissa esittelen, mitä haittoja harmaasta taloudesta on alan hintakilpailuun ja työntekijöiden palkkoihin sekä miten kansalainen voi estää harmaata taloutta.

Avainsanat

harmaa talous, harmaan talouden torjunta, ravintola-ala

School of Business and Culture
Degree Programme in Business
Administration
Bachelor of Business Administration

Author	Misa Ryttilahti	Year	2018
Supervisor	Lahja Karjalainen		
Subject of thesis	Grey economy of restaurant business		
Number of pages	28		

The aim of the thesis was study what measures the state has and what organizations can do to prohibit the grey economy of the restaurant business. The aim was also to study how an employee can affect the grey economy of the restaurant business. The thesis includes material from different state organizations and legislation.

The prevention of grey economy in the restaurant business is very important, because it affects the everyday life of people and society. It also has an enormous effect on competition in the restaurant business and on the employees' basic rights. Grey economy in restaurant business causes damage to the legal restaurant business, price competition, employees' salary and the restaurant business and the society. The results of the study deal with the consequences grey economy for example workplaces, to competition and on salaries.

The results of the study show that the Finnish government has many organizations, laws and legislation and sanctions to prevent grey economy in the restaurant business. Employees can help prevent grey economy in the restaurant business by their own activity. Research showed what disadvantage grey economy has to the prices in restaurants, employees' salary and how one can help to put a stop to the grey economy in restaurant business.

Key words grey economy, combating the gray economy, restaurant business

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	HARMAA TALOUS	6
2.1	Harmaan talouden määritelmä.....	6
2.2	Harmaa talous ravintola-alalla	7
2.3	Harmaan talouden tunnusmerkit ravintola-alalla	8
2.4	Harmaan talouden vaikutukset ravintola-alaan	10
3	HARMAAN TALOUDEN TORJUNTA	11
3.1	Harmaan talouden torjuntakeinot ravintola-alalla.....	11
3.2	Harmaa talouden ehkäiseminen	12
3.2.1	Kuitintarjoamisvelvollisuus	12
3.2.2	Myyntikate	12
3.2.3	Palkka	13
3.2.4	Henkilöstöpäiväkirja	14
3.2.5	Varastotarkistukset.....	15
4	VALTION ORGANISAATIOT	16
4.1	Harmaan talouden selvitysyksikkö	16
4.2	Tulli	16
4.3	Ulosotto.....	17
4.4	Harmaan talouden torjuminen tulevaisuudessa	18
5	HARMAAN TALOUDEN RIKOSTEN SEURAAMUKSET	19
5.1	Rikosprosessin päävaiheet	19
5.2	Sanktiot harmaasta taloudesta	21
5.3	Syyteneuvottelut	21
5.4	Liiketoimintakielto	22
5.5	Anniskelurikkomusten seuraamukset	23
5.6	Muistilista harmaan talouden ennaltaehkäisemiseksi	23
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	25
	LÄHTEET.....	26

1 JOHDANTO

Tutkin opinnäytetyössäni harmaata taloutta ravintola-alalla. Tutkimuskysymyksinäni on, miten valtio torjuu harmaata taloutta ravintola-alalla ja mitkä vaikutukset harmaalla taloudella on ravintola-alaan. Rajaan tutkimustyöni ainoastaan työntekijän näkökulmaan ja valtion eri toimenpiteisiin.

Tutkin myös, mitkä ovat harmaan talouden vaikutukset ravintola-alaan, esimerkiksi työpaikkoihin, kilpailuun ja palkkoihin. Harmaa talous ravintola-alalla aiheuttaa vahinkoa laillisesti toimiville yrityksille, alan hintakilpailulle, työntekijöiden palkkoihin, yritysten toimintaan ja sitä kautta koko yhteiskuntaan. Tutkin asiaa valtion käytännön kautta, eli miten valtion organisaatiot toimivat käytännössä harmaan talouden torjumiseksi. En tutki tässä tutkielmassani valtion menetettyjä tuloja, vain ja ainoastaan valtion toimenpiteitä harmaata taloutta vastaan ravintola-alalla. Tutkin vain, mitkä lait ja valtion organisaatiot estävät harmaata taloutta.

2 HARMAA TALOUS

2.1 Harmaan talouden määritelmä

Harmaalla taloudella tarkoitetaan organisaation sellaista toimintaa, josta aiheutuvia lakisääteisiä velvoitteita laiminlyödään verojen, lakisääteisten eläke-, tapaturma- tai työttömyysvakuutusmaksujen taikka tullin perimien maksujen suorittamisen välttämiseksi tai perusteettoman palautuksen saamiseksi (Laki Harmaan talouden selvitysyksikkö 21.12.2010/1207 2 §.3).

Harmaalla taloudella on olemassa lukuisia eri määritelmiä. Vain jossain tapauksissa talousrikollisuus ja harmaa talous kohtaavat. Huomattavaa on myös, että harmaa talous ei ole vain lama-ajan ilmiö. Taloudellisen noususuhdanteen aikana niin yhtiöiden kuin yksityishenkilöidenkin tilaisuudet toimia harmaassa taloudessa yleensä lisääntyvät. (Vasara 1997, 5.)

Kuva 1. Harmaan talouden vaikutuspiiri (Verohallinto: Harmaa talous 2014)

Harmaan talouden torjunta tarkoittaa sekä ennaltaehkäiseviä toimia, paljastamis- ja selvittämistoimia että toimenpiteitä, joilla saadaan takaisin harmaan talouden tekijälleen tuottama taloudellinen hyöty (Verohallinto: Harmaa talous 2014, 12). Valtiolla on omat toimintayksiköt, joilla kaikilla on omat toimintatavat harmaan talouden torjumiseksi.

Harmaalla taloudella kansantaloudellisessa merkityksessä tarkoitetaan sellaista taloudellisesti tuotannollista toimintaa, joka ei ole mukana kansantalouden tilinpidossa ja jää pois bruttokansantuotelaskelmista. Harmaassa taloudessa on kysymys hyödykkeiden tuotannosta, joka on sinänsä laillista, mutta toiminta halutaan salata viranomaisilta tai sen laajuus ilmoitetaan tarkoituksella väärin, koska harmaa talous voi muodostaa merkittävän osuuden kansantalouden tai määrättyjen toimialojen, kuten rakentamisen, ravitsemistoiminnan tai henkilökohtaisten palvelujen, kokonaistuotannosta. Harmaata taloutta ei ole kuitenkaan lähtökohtaisesti laittomien hyödykkeiden tuotanto (musta talous), joka on laissa nimenomaisesti kriminalisoitu. (Hirvonen, Risto & Walden 2010, 26–27.)

2.2 Harmaa talous ravintola-alalla

Harmaa talous ravintola-alalla pitää sisällään esimerkiksi pimeästi maksettuja palkkoja, veronkiertoa ja ohimyyntiä. Ohimyyntissä ostotapahtumaa ei lyödä kassaan ollenkaan. Näin ollen ostoksesta jää tilittämättä arvonlisävero, eikä asiakkaalta saatua rahaa merkitä yrityksen kirjanpitoon. Asiakkaan pyytäessä kuittia, kuittipaperi on joko loppu tai kuitti tulostetaan toisesta kassakoneesta. Usein myös korttimaksulaite on ”epäkunnossa” ja käteinen on ainoa mahdollinen maksumenetelmä. (Mustatulevaisuus: Harmaa talous ravintola-alalla 2015.)

Verojen ja sosiaalimaksujen osuus ravintola-aterian hinnasta on useita kymmeniä prosentteja. Kun laittomasti toimiva ravintola jättää nämä maksamatta, annokset voi hinnoitella edullisemmaksi. Ravintola, joka tarjoaa jatkuvasti annoksia alan yleistä hintatasoa huomattavasti halvempaan hintaan, toimiikin luultavasti laittomasti. Laittomuuksia on syytä epäillä myös, mikäli samalla liikepaikalla toimiva ravintola vaihtaa tiheästi nimeään omistajien pysyessä samoina. (Mustatulevaisuus: Harmaa talous ravintola-alalla 2015.)

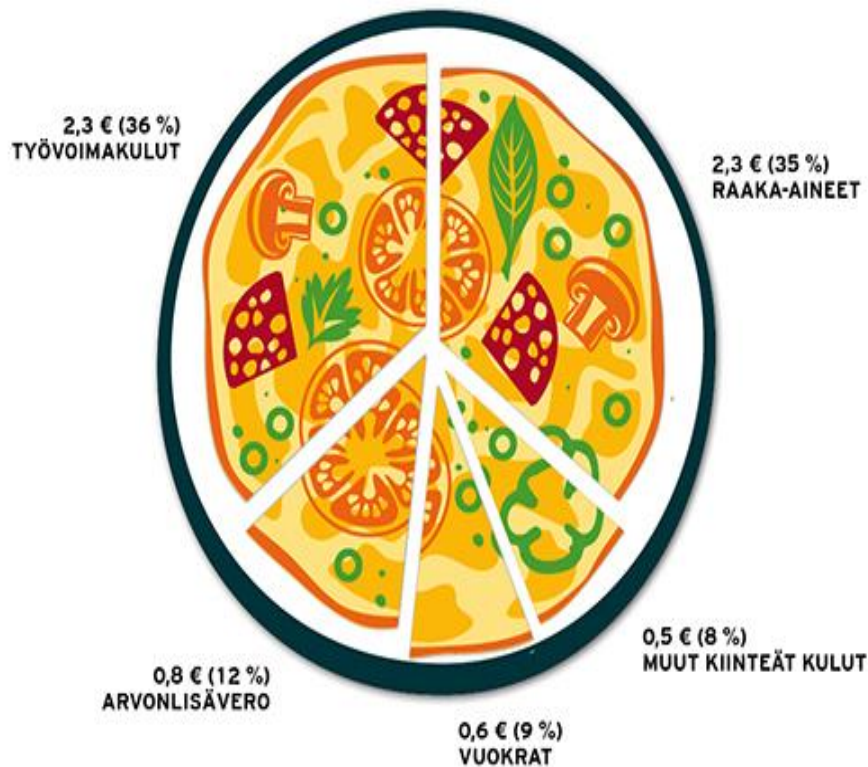
2.3 Harmaan talouden tunnusmerkit ravintola-alalla

Ravintola-alan palveluita käyttäessä kannattaa pyytää kuitti. Kaikki ei ole kunnossa, jos kuitti jää saamatta. Kuitin vaatiminen on helpoin tapa huolehtia, että ostoksista jää jälki yrityksen kassavirtaan. Jos yritys ei maksa veroansa oikein, tuotteen hinta kertoo sen. Jos yritys myy tuotteensa paljon edullisemmin kuin kilpailija, silloin on yleensä mietittävä, onko yrityksellä harmaata taloutta ja millä resursseilla yritys pystyy myymään tuotteen halvemmin kuin kilpailijan. Varsinkin nykypäivänä on ruokaravintoloissa hintakilpailua, jolla yritetään saada uusia asiakkaita houkuteltua. (Mara: Näin tunnistat harmaan ravintolan 2015.)

Yritys perustetaan tiettyä tarkoitusta varten lyhyeksi toimiajaksi. Saadut varat nostetaan tililtä ja lakisääteiset maksut jätetään maksamatta. Kun väärinkäytökset huomataan, jäljet yrityksen vastuuhenkilöihin pyritty hävittämään ja yritys on jo ajettu konkurssiin. Yhtiön kirjanpito on myös mahdollisesti laiminlyöty. (Poliisi: Harmaan talouden ehkäisijänä 2013, 11.)

Ravintolat, joka jatkuvasti myyvät huomattavan edullisesti tuotteitaan, toimivat luultavasti laittomasti. Esimerkiksi (kuva 2) pizzaa ei voi koko ajan myydä alle kuuden euron. Hinnasta ei jää mitään yritystoiminnasta aiheutuvien kulujen, kuten verojen, lainakorkojen ja lyhennysten, maksamiseen. Raaka-aineiden osuus ravintola-annoksen hinnasta on vain reilut 30 prosenttia. Työvoimakulujen ja työnantajamaksujen osuus pizzan myyntihinnasta on 36 prosenttia, arvonlisäveron 12 prosenttia, vuokran keskimäärin 9 prosenttia ja muiden kiinteiden kulujen 8 prosenttia. (Mara: Näin tunnistat harmaan ravintolan 2015.)

6,5 euroa maksavan pizzerian hinnan koostuminen

KUVA 2 Näin tunnistat harmaan ravintolan (Mara: Näin tunnistat harmaan ravintolan 2016)

Ravintola-ala on tarkasti säädeltyä ja valvottua. Laittomat ravintolayritykset toimivat usein myös elintarvikevalvonnan ulkopuolella ja ilman tarvittavia lupia ja oma-valvontajärjestelmää. Yrityksissä saatetaan käyttää lisäksi laittomasti maahan-tuotuja raaka-aineita, joiden sisältöä ja laatua ei valvo kukaan (Mara: Näin tunnistat harmaan ravintolan 2015).

Ravintolayritykset, jotka toimivat harmaassa taloudessa, maksavat työntekijöilleen usein palkkaa alle työehtosopimuksessa määritellyn minimitason. Työntekijät eivät myöskään saa ilta- ja sunnuntailisiä, ylityökorvauksia, sairausajan palkkaa, palkallisia lomia tai muita heille kuuluvia etuja. (Mara: Näin tunnistat harmaan ravintolan 2016.)

2.4 Harmaan talouden vaikutukset ravintola-alaan

Harmaalla taloudella on suuret vaikutukset ravintola-alaan, joka vaikuttaa yritysten kilpailuun, henkilökunnan palkkaukseen ja myös koko yrityksen toimintaan. Harmaalla taloudella on ravintola-alan kilpailun kannalta suuri merkitys, se vaikuttaa alan hintakilpailuun merkittävästi.

Suuruusluokaltaan harmaa talouden aiheuttamat vahingot ovat merkittäviä riippumatta siitä, minkälaisia hankaluuksia harmaan talouden määrittelyyn ja laskentaan liittyy. Harmaa talous koostuu hyvin monenkirjavasta joukosta laiminlyöntejä ja kaiken lisäksi se on kansainvälistynyt. Nämä seikat lisäävät osaltaan harmaan talouden torjunnan haastavuutta. (Oulasvirta, Kihn, Mänttari & Wacker 2013, 155.)

3 HARMAAN TALOUDEN TORJUNTA

3.1 Harmaan talouden torjuntakeinot ravintola-alalla

Verohallinto käynnisti vuonna 1994 harmaa talouden torjuntaprojektin Hämeen lääninvirastossa. Projektissa on kehitetty eri toimintatapoja verotarkistuksen suorittamiseksi, ja tähän liittyen tehtiin ensimmäinen ”tarkistusiskut”, kuten niiden nimeksi vakiintui. Keskeisinä tavoitteina projektissa oli reaaliaikaisen tarkistustoiminnan kehittäminen ja verosaatavien kertymän parantaminen. Vuonna 1995 harmaa talouden projekti laajeni koko maahan, ja tarkistusiskuja ryhdyttiin kokeilemaan kaikissa lääninvirastoissa. (Vasara 1997, 25.)

Vaikuttamalla ihmisten asenteisiin torjutaan ja ennaltaehkäistään harmaata taloutta. Veronmaksajien mielipiteitä pidetään tärkeinä, ja niitä peilataan esimerkiksi Verohallinnon suorittamilla asiakaskyselyillä sekä muiden tahojen tekemillä kyselytutkimuksilla. Veronmaksumyönteisyys on Suomessa korkealla tasolla verrattuna moniin muihin maihin. (Verohallinto: Harmaa talous 2015, 4.)

Ravintola-alalla sekä harmaan talouden suhteellinen osuus että sen fisikaalinen merkitys ovat suuria. Alan edustajat pitävät harmaan talouden kilpailua vääristäviä vaikutuksia yleisesti hyvin merkittävänä. Harmaata taloutta ilmenee erityisesti kirjanpidon ohittavana ruoka- ja alkoholimyyntinä, pimeinä palkkoina ja yrittäjätuloina sekä työnantajamaksujen laiminlyömisinä. Viranomaistarkastuksissa löydetyt harmaan talouden osuus ilmoitetuista palkoista on ollut ravintola-alalla erityisen suuri. Melko yleistä on luvaton anniskelu erityisesti pito- ja juhlapalveluissa, ja verovapaata alkoholia tuodaan tuontisäännösten vastaisesti jälleennyttäväksi. (Keskusrikospoliisi: Teematilannekuva 2011, 2.)

Suomessa anniskelutoiminta on luvanvaraista. Luvan myöntää sen laajuudesta riippuen joko lääninhallitus tai sosiaali- ja terveysministeriön alainen tuotevalvontakeskus. Sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskuksen tehtävänä on elinkeinotoimintaa valvomalla ehkäistä alkoholipitoisista aineista, tupakasta ja kemikaaleista aiheutuvia yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja sekä varmistaa näitä tuotteita koskevien määräysten noudattaminen. (Keskusrikospoliisi 2014, 41.)

3.2 Harmaa talouden ehkäiseminen

3.2.1 Kuitintarjoamisvelvollisuus

Kuitintarjoamisvelvollisuus parantaa asiakkaan mahdollisuutta havaita myyntiä, jota ei merkitä kassaan tai kirjanpitoon. Näin asiakkaalla on myös mahdollisuus valita ja tehdä ostoksensa lakia noudattavassa yrityksessä. Kuitin lakisääteinen tarjoamisvelvoite parantaa myös kuluttajan asemaa, jos tavarassa tai palvelussa on ollut virhe. (Verohallinto: Harmaa talous 2014, 14.)

Kuitintarjoamisvelvollisuudesta käteiskaupassa (658/2013) tuli laki voimaan 1.1.2014. Laki edellyttää, että elinkeinotoiminnassa myyjällä on eräin poikkeuksin velvollisuus tarjota ostajalle kuitti, jos maksu tapahtuu käteisellä tai käteismaksuun rinnastettavalla tavalla. Mahdollista on myös tarjota kuitti sähköisesti. Laissa säädetään lisäksi kuitin tietosisällöstä. Lain valvonnasta vastaavat verohallinto, poliisi ja aluehallintovirastot. Valvontaviranomainen voi määrätä seuraamuksena laiminlyöntimaksun, jos elinkeinonharjoittaja laiminlyö kuitintarjoamisvelvollisuuden. Laiminlyöntimaksun suuruus on 300-1000 euroa. (Verohallinto: Harmaa talous 2014, 14.)

3.2.2 Myyntikate

Yritykselle jää tuotteen myyntihintojen ja ostohintojen erotuksena myyntikate, joka on myynnin osuus kokonaismäärästä. Myyntikatteella rahoitetaan liiketoiminnan muut kulut, kuten palkat, vuokrat yms. Lakisääteiset velvoitteensa hoitavien yritysten myyntikatteen vaihteluväli on verraten pieni. Samalla alalla toimivien yritysten myyntikateprosenttien vertaaminen keskenään muodostaa käyttökelpoisen vertailuarvon, jonka avulla voidaan havaita poikkeamia (Taulukko 1). Esimerkiksi ravintolan alkoholin myyntikateprosentin poikkeama toimialan keskimääräisestä vaihteluvälistä voi merkitä osittaista tulojen kirjaamatta jättämistä. Mahdollinen ohimyynti selviää yrityskohtaisessa tarkastelussa kirjanpitoon kirjatun alkoholin määrällä. Alkoholin myyntimäärää voidaan verrata vertailutietona saataviin alkoholin ostotietoihin. (Verohallinto: Harmaa talous 2014, 9.)

Harmaan talouden selvitysyksikkö selvitti vuonna 2013 anniskeluelinkeinossa toimivia alkoholin tai oluen yrityksiä, joilla oli myyntikateprosentti runsaalla 32 prosentilla matala. Yritys, jolla on myyntikateprosentti alle 50 prosenttia, luokitellaan matalakatteiseksi yritykseksi.

Taulukko 1. Esimerkki yritys A ja B (Verohallinto: harmaa talouden selvitysyksikkö 2014, 6)

	Yritys A 50 %	Yritys B 68 %
Liikevaihto	200 000	312 500
Ostot	100 000	100 000
Myyntikate	100 000	212 250
Palkat	60 000	60 000
Vuokrat	40 000	40 000
Muut kulut	25 000	25 000
Käyttökate	- 25 000	87 500

Yritys, jonka myyntikateprosentti on 50 tai alle, poikkeaa hinnoittelultaan merkittävästi yleisestä hintatasosta. Tarkasteltaessa yrityksiä, joilla on esimerkiksi 100 000 euron alkoholiostot vuodessa, muodostuu liikevaihdon ero huomattavaksi. Yrityksellä, joka toimii 50 prosentin myyntikatteella, käyttökate voi olla 25 tuhatta euroa negatiivinen, kun vastaavasti ”normaalilla” myyntikateprosentilla toimivalla yrityksellä, käyttökate voi samalla ostomäärällä olla yli 87 tuhatta euroa positiivinen. (Verohallinto: Harmaan talouden selvitysyksikkö 2014, 6.)

3.2.3 Palkka

Palkkojen määrän suhdetta liikevaihtoon voidaan tarkastella samalla tavoin kuin myyntikateprosenttia saman toimialan yritysten välillä. Vahvasti keskiarvosta poikkeavassa yrityksessä voi esiintyä väärinkäytöksiä. Varsinkin työvoimavaltaisilla aloilla pieni palkkojen ja työkorvausten määrä suhteessa liikevaihtoon saattaa olla merkki pimeästä palkanmaksusta. Maksettaessa palkkoja ohi kirjanpidon jäävät myös työntekijöiden lakisääteiset maksut suorittamatta, jolloin eläkettä ja muita työsuhteeseen kuuluvia etuuksia ei kerry. (Verohallinto: Harmaan talouden selvitysyksikkö 2012, 15.)

Pimeän palkan suuruus vaihtelee talouden suhteiden mukaisesti. Työnantaja määrää pimeän palkan suuruuden, kun työvoimaa on tarjolla runsaasti ja työtilaisuudet ovat vähäisiä. Pimeän maksetun palkan ei tuolloin tarvitse olla kovin suuri: Työntekijälle riittää yleensä se, että hän saa edes jonkinlaisen palkan. (Vasara, 1997, 62.)

3.2.4 Henkilöstöpäiväkirja

Ruotsissa astui voimaan vuonna 2007 laki verovalvonnasta tietyillä aloilla (2006:575), mikä sisältää säännökset henkilöstöpäiväkirjan pitämisestä. Lain mukaan ravintola- ja kampaamoalalla on pidettävä työssä olevasta henkilökunnasta jatkuvaa päiväkohtaista luetteloja. Ravintoloilla tarkoitetaan myös kahviloita, pizzeriaita, katukeittiöitä, pitopalveluyrityksiä, henkilöstöruokaloita ja noutoruokamyymälöitä. Lain ulkopuolelle jäävät ammatinharjoittajat ja ns. yhden miehen yhtiöt, joissa työskentelee vain yrittäjä itse, hänen puolisonsa tai alle 16-vuotiaat lapset. (Verohallinto: Harmaan talouden selvitysyksikkö 2012, 2–3.)

Henkilöstöpäiväkirja on säilytettävä kaksi vuotta verovuoden päättymisen jälkeen. Päiväkirjan on oltava toimitiloissa saatavilla veroviranomaisten tarkastusta varten. Veroviranomainen voi tehdä valvontakäynnin ja pyytää henkilökuntaa todistamaan henkilöllisyytensä. Valvontakäynti voidaan suorittaa ennalta ilmoittamatta.

Päiväkirjaan tulee merkitä:

- Yrityksen nimi ja yritystunnus
- Toimitiloissa työskentelevän henkilön nimi ja henkilötunnus
- Kellonajat, milloin henkilökunnan vuorot alkavat ja päättyvät

Alkoholilain 21c §:n mukaan anniskelupaikassa tulee toiminnan laajuus ja laatu huomioon ottaen olla riittävästi henkilökuntaa tehokkaan valvonnan ja järjestyksenpidon toteuttamiseksi. Lupaviranomaiselle tulee esittää henkilökunnan määrää ja tehtäviä koskeva suunnitelma. (Verohallinto: Harmaan talouden selvitysyksikkö 2012, 2–3.)

Henkilöstöpäiväkirjaa vastaavia säädöksiä löytyy myös työaikalaista Suomessa. Työsuojeluviranomaiselle on pyydettyä jäljennös työaikakirjanpidosta, työajan tasoittumisjärjestelmästä ja työvuoroluettelosta. Työaikalakia rikokva työnantaja voidaan tuomita työaika-rikkomuksesta rikoslain 47 luvun 2 §:n nojalla (1996/605). (Verohallinto: Harmaan talouden selvitysyksikkö 2012, 2–3.)

3.2.5 Varastotarkistukset

Varastotarkastuksella tarkoitetaan varaston toiminnan luvanmukaisuuden ja verotuksellisen oikeellisuuden tarkastamista. Toiminnan luvanmukaisuus tarkastetaan vertaamalla lupaehtoja varastotodellisuuteen. Varasto inventoidaan kokonaan tai edustavan otoksen osalta, ja varmistetaan, että varastokirjanpito ja varaston fyysinen tilanne vastaavat toisiaan. Varastotarkastuksia tehdään kaiken tyyppisiin varastoihin ja niiden toteuttaminen on toimipaikkaosaston vastuulla. Varastotarkastuksia seurataan keräämällä tiedot niiden lukumääristä ja toimenpiteisiin johtaneista tarkastuksista. Toimenpiteisiin johtaneet tarkastukset ovat sellaisia, joissa tarkastuksella on havaittu virhe tai virheitä. (Verohallinto: Harmaa talous 2013, 4)

Ravintolan tarkistusiskulla pyritään ennen muuta hankkimaan tietoa ravintolan työntekijöistä ja esiintyjistä, kassakontrollista, kirjanpidon luotettavuudesta ja muista verotukseen vaikuttavista seikoista, kuten lipunmyynnistä, peleistä, ruuan myynnistä yms. Ravintola-alan tarkistusiskut kohdistuvat keskiolutbaareihin, aniskeluravintoloihin, seksiravintoloihin ja muihin ravitsemus- ja majoitus yrityksiin. (Vasara 1997, 46.)

Verottajan vuonna 2005 suorittamiin tarkistusiskuihin liittyi kaikissa ravintoloissa paikalla olevien työntekijöiden ja omistajien tai omistajien haastatteleminen. Työntekijöiltä selvitetään yleensä pääasiassa palkanmaksuun liittyviä kysymyksiä ja niissä tapauksissa, joissa omistaja ei ole iskun aikana paikalla, kassakontrollia koskevia tietoja. Omistajalta selvitettiin kaikkia verotukseen vaikuttavia asioita. Haastatteluissa oli yleensä läsnä kaksi verotarkastajaa siltä varalta, että myöhemmin syntyisi epäselvyyttä haastattelussa ilmi tulleista seikoista. (Vasara 1997, 46.)

4 VALTION ORGANISAATIOT

4.1 Harmaan talouden selvitysyksikkö

Valtiolla on omat toimenpiteet, miten estää harmaata taloutta ravintola-alalla. Valtiolla on monia organisaatioita, jotka osallistuvat myös harmaan talouden torjuntaan: Valtiovarainministeriö, Sisäasiainministeriö, Oikeusministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriö, Ympäristöministeriö, Verohallinto, Konkurssiasiamiehen toimisto, Valtakunnansyyttäjänvirasto, Poliisihallitus, Tullihallitus sekä Valtakunnantoudivirasto. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2014.)

Yksi monista valtion yksiköistä, joka estää harmaata taloutta, on harmaan talouden selvitysyksikkö. Tämä yksikkö löytyy Verohallinnon yksiköstä. Harmaa talouden selvitysyksikön tehtävät löytyy laesta harmaan talouden selvitysyksiköstä 21.12.2010/1207 1 §:tä ja ne ovat:

- 1) edistää harmaan talouden torjuntaa tuottamalla ja jakamalla tietoa harmaasta taloudesta ja sen torjunnasta;
- 2) laatia viranomaiselle veloitteidenhoitoselvityksiä organisaatioista ja organisaatiohenkilöistä 6 §:ssä säädettyihin käyttötarkoituksiin. (Laki harmaan talouden selvitysyksiköstä 21.12.2010/1207 1 §.)

4.2 Tulli

Tulli tutkii talousrikoksina ne tapaukset, joissa on kysymys Tullin valvonnan ja veronkannon alaan liittyvän lainsäädännön rikkomisesta. Tutkituissa tapauksissa päärikoksina on yleensä veropetos tai törkeä veropetos ja yleensä liitännäisrikoksena väärennetyt ja kirjanpitorikos. Tullissa talousrikoksiksi on luettu myös valmisteverollisten tuotteiden salakuljetustyyppinen rikollisuus (lähinnä alkoholi ja savukkeet), vaikka sitä ei toteuttaisikaan liiketoimintamuotoja hyväksi käyttäen. (Tulli: Harmaa talouden torjuna 2013, 88.)

Talousrikokset, joita tullitutkii, voivat olla taloudellisella vaikuttavuudellaan huomattavia, sillä ne on usein tehty liiketoiminnan yhteydessä. Harjoitetun liiketoiminnan volyymi on usein suuri, ja siten vältetyt veroseuraamukset voivat olla mitattavia. Tyypillistä on myös se, että verot ja tullimaksut on laiminlyöty pidemmältä ajalta, jolloin vältetty verosaatava saattaa olla varsin huomattava. (Tulli: Harmaa talouden torjuna 2013, 88.)

4.3 Ulosotto

Ulosoton toiminnalla on useita harmaan talouden torjuntaan liittyviä vaikutuksia ja se on mukana aktiivisesti harmaan talouden torjunnassa. Harmaalla taloudella pyritään maksimoimaan taloudellinen hyöty laiminlyömällä toimintaan liittyvien lakisääteisten yhteiskunnalle kannettavien maksujen suorittaminen. Usein toimintaan liittyy myös talousrikollisuutta tai muuta rikollisuutta. Perimällä tehokkaasti esimerkiksi laiminlyödyt verot, ulosotto estää yksittäistapauksissa harmaan talouden toimijan tavoitteleman taloudellisen hyödyn. Onnistuneella perinnällä on harmaata taloutta ennalta estävä vaikutus. (Verohallinto: Harmaa talous 2013, 18–19.)

Usein ulosoton rooli harmaan talouden torjunnassa näyttäisi liittyvän jo paljastettuun harmaaseen talouteen. Verotarkastusten perusteella verohallinto on jo määrännyt maksuunpanoja, jotka on lähetetty ulosottoon, taikka poliisin talousrikosjutuissa on vaadittu asianomistajille (usein Verohallinto) korvauksia, jotka sitten päätyvät ulosoton täytäntöönpantavaksi, ensiksi turvaamistoimena ja lopulta velvoittavan tuomion muodossa. Tämä on kuitenkin vain osa totuutta. Ulosottomenettelyssä ulosottovelallisen taloudellinen asema selvitetään tarkasti ja tarvittaessa selvitykset voidaan ulottaa myös sivullisiin ja velallisen lähipiiriin. Ulosoton tiedonsaantioikeudet ovat laajat. Näissä selvityksissä mahdollisuudet havaita ja tunnistaa mahdollisia harmaan talouden toimijoita ovat hyvät. Viranomaisyhteistyön avulla tarvittavia viranomaistoimenpiteitä saadaan kohdennettua oikeaan kohteeseen. (Verohallinto: Harmaa talous 2013, 18–19.)

4.4 Harmaan talouden torjuminen tulevaisuudessa

Viranomaiset ovat avanneet yhteisen hankkeen Harmaa talous & talousrikollisuus -sivuston. Sivusto tarjoaa tietopaketin harmaan talouden torjunnasta ja ajankohtaisista ilmiöistä. Sivusto on toteutettu 21 eri viranomaisen ja ministeriön yhteistyönä. Sivuston toteutushanke on osa vuosille 2016-2020 vahvistettua kansallisen harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan strategian toimintaohjelmaa. (Valtionvarainministeriö 2017.)

Sivuston ylläpitäjänä toimii Verohallinnon harmaan talouden selvitysyksikkö, joka myös koordinoi toimikunnan toimintaa. Sivustosta vastaavat viranomaiset ja ministeriöt, jotka esittelevät jokainen omaa toimintaansa harmaan talouden torjunnan näkökulmasta. Sivuston käyttäjiksi on tarkoitettu yleisö, poliittiset päättäjät, viranomaiset kuin myös tieteentekijät. (Verohallinto: Harmaa talous & Talousrikollisuus, 2018.)

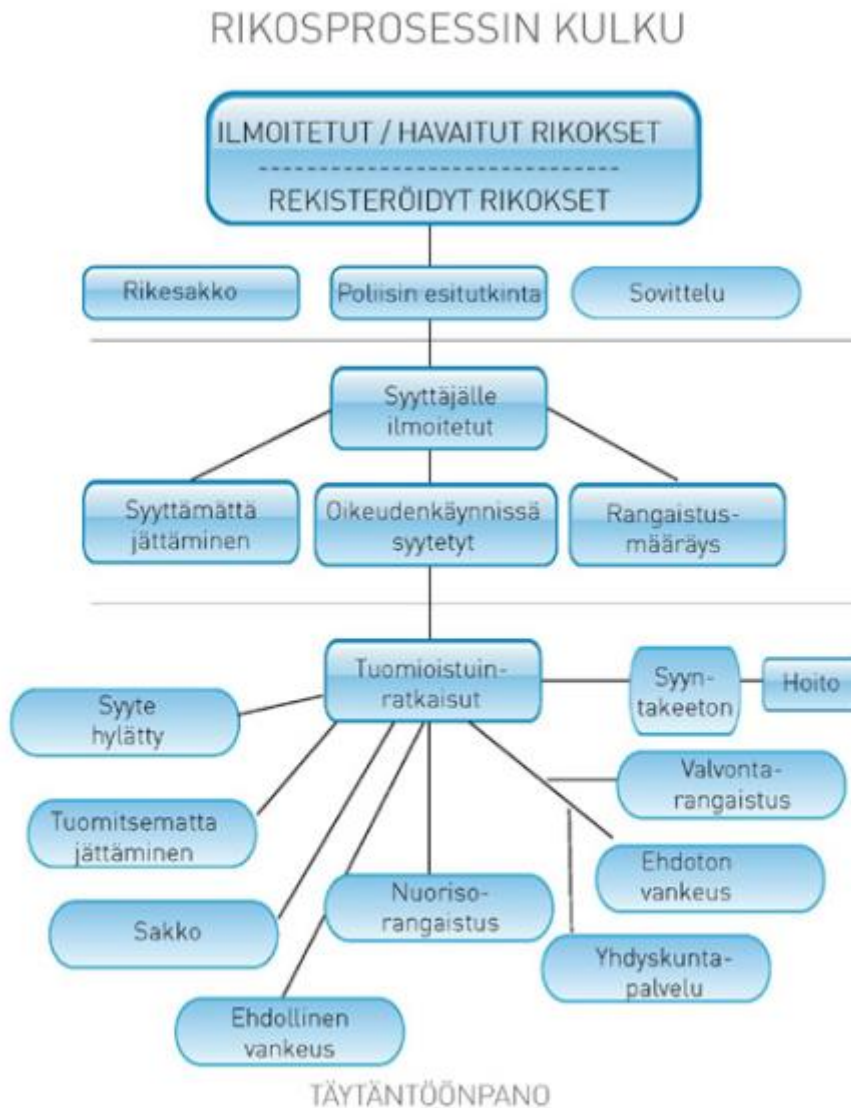
5 HARMAAN TALouden RIKOSTEN SEURAAMUKSET

5.1 Rikosprosessin päävaiheet

Rikosprosessi voidaan jakaa neljään päävaiheeseen, jotka ovat esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti tuomioistuimessa ja rangaistuksen täytäntöönpano. Näistä rangaistuksen täytäntöönpanon on useimmiten katsottu kuuluvan rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän piiriin. Suppeassa merkityksessä rikosprosessilla on tarkoitettu ainoastaan rikosasio-oikeudenkäyntivaihetta. Tällöin rikosprosessi on määritelty laissa järjestetyksi menettelyksi, jossa määritellään ne toimenpiteet, joihin on ryhdyttävä tapahtuneen rikoksen johdosta. Rikosprosessissa ratkaistaan kysymys rikosoikeudellisesta vastuusta väitetyn rikoksen johdosta. Laajassa mielessä rikosprosessiin kuuluu myös oikeudenkäynti edeltävä esitutkinta ja syyteharkinta. (Hakamo, Jouhiainen, Alvesalo & Virta 2009, 26–28.)

Poliisi on yleinen esitutkintaviranomainen, joka suorittaa esitutkinnan, jollei erikseen ole laissa toisin säädetty. Erityisiä esitutkintaviranomaisia ovat rajavartioviranomaiset, sotilasviranomaiset ja tulliviranomaiset. Niillä on laissa olevien säännösten mukaan toimivalta suorittaa tietyntyyppisten rikostentutkintaa säädettyihin tehtäviin liittyen. Esitutkinnan jälkeen syyteharkinnassa verrataan epäillyn tekoa rikoslain teonkuvaukseen sen selvittämiseksi, täyttyykö tunnusmerkistö eli onko kyseessä rikos. Lisäksi selvitetään tekijän syyllisyys, eli onko juuri epäilty rikoksen tekijä. Jos epäilyn tueksi voidaan esittää todennäköiset syyt, on nostettava syyte. Tuomioistuimissa käsitellyistä rikossyytteistä osa hylätään näyttämättöminä ja osa katsotaan näytetyksi. Rangaistukseen tuomittaessa perusvaihtoehtoina ovat sakko, yhdyskuntapalvelu sekä ehdollinen ja ehdoton vankeus. (Hakamo, Jouhiainen, Alvesalo & Virta 2009, 26–28.)

Harmaan talouden rikoksissa rikosprosessin kulku on samanlainen kuin muissakin rikoksissa. Alla olevassa kuvassa kerrotaan rikosprosessin vaiheet.

KUVA 3 Rikosprosessin vaiheet (Rikosseuraamuslaitos 2014)

Valtakunnallisesti toimiva keskusrikospoliisi, alueelliset talousrikosyksiköt ja näiden kihlakuntien poliisilaitosten talousrikostutkintayksiköt ja –ryhmät tai poliisilaitosten yksittäiset talousrikostutkijat, suorittaa Suomessa talousrikosten esitutkinnan. (Hakamo, Jouhiainen, Alvesalo & Virta 2009, 26–28.)

5.2 Sanktiot harmaasta taloudesta

Harmaa talous ja talousrikollisuus ovat mitä suurimmassa määrin piilorikollisuutta. Harmaan talouden torjunnassa näkyvimmän osan rikoksista saavat verorikokset ja niihin liittyvä kirjanpitorikos sekä velallisen rikokset. Harmaan talouden toimintaan liittyy muitakin rikoksia tai rikkomuksia. (Verohallinto: Harmaa talous 2013.)

Työeläkevakuutusmaksupetoksen esitutinnan yhteydessä on tutkittu yleensä myös muita kyseisen työnantajan toimintaan liittyneitä rikoksia. Ne ovat kirjanpitorikoksia ja veropetoksia. Esitutinnan yhteydessä on tehty useimmiten myös liiketoimintakiellon edellytysten tutkinta. (Verohallinto: Harmaa talouden selvitys-yksikkö 2012, 2.)

Työeläkevakuutusmaksupetos ja sen törkeä tekomuoto ovat rikosnimikkeitä, jotka lisättiin rikoslain 29 lukuun (rikokset julkista taloutta vastaan) 1.1.2007 alkaen. Vastaavat teot, olivat kyllä rikoksia tätä aiemminkin, sillä vuoden 2006 loppuun asti oli voimassa työntekijäin eläkelaki (TEL), jonka 17 k §:ssä oli saman lain mukaisen vakuuttamisvelvollisuuden laiminlyömistä koskeva rangaistus-säännös. (Verohallinto: Harmaa talouden selvitys-yksikkö 2011, 2.)

Talousrikollisuuden luonteen ja kehityksen seuraamista vaikeuttaa piilorikollisuuden suuren osuuden lisäksi se, että tilastot kerätään rikosnimikkeittäin. Jotkut nimikkeistä (veropetos, velallisen rikos, kirjanpitorikos) viittaavat selvästi talousrikokseen, mutta esimerkiksi petos sisältää rikosnimikkeenä sekä talous- että muun tyyppisiä rikoksia. Tilastojen tulkintaa vaikeuttaa myös se, että samaan asiakokonaisuuteen saattaa liittyä useiden henkilöiden tekemiä tai saman henkilön useita erillisinä rikoksina tilastoituja tekoja. (Viranomaisyhteistyön kehittäminen 1999, 15.)

5.3 Syyteneuvottelut

Syyteneuvotteluksi kutsutussa uudessa menettelyssä rikoksesta epäilty voi tunnustamalla saada lievemmän rangaistuksen. Syyteneuvottelua voidaan käyttää

rikoksissa, joista säädetty ankarin rangaistus on enintään kuusi vuotta vankeutta. Syyteneuvottelua ei kuitenkaan sovelleta henkeen tai terveyteen kohdistuviin rikoksiin taikka seksuaalirikoksiin, jotka loukkaavat seksuaalista itsemääräämisoikeutta tai kohdistuvat lapsiin. (Verohallinto: Harmaa talous 2011,16.)

Tavoitteena syyteneuvottelun mahdollistamisella on tehostaa ja nopeuttaa erityisesti laajojen ja vaikeasti selvitettävien talousrikosvyyhtien käsittelyä. Menettely on tarkoitettu tapauksiin, joissa siitä voidaan arvioida olevan eniten hyötyä viranomaisresurssien järkevän kohdentamisen ja rikosasian joutuisan käsittelyn kannalta. (Verohallinto: Harmaa talous 2011, 16.)

5.4 Liiketoimintakielto

Liiketoimintakieltoon voidaan määrätä henkilö,

- 1) jos on liiketoiminnassa olennaisesti laiminlyönyt, siihen liittyviä lakisääteisiä velvollisuuksia; tai
- 2) jos on liiketoiminnassa syyllistynyt rikolliseen menettelyyn, jota ei voida pitää vähäisenä ja toimintaansa on kokonaisuutena arvioiden pidettävä velkojien, sopimus Kumppaneiden, julkisen talouden taikka terveen ja toimivan taloudellisen kilpailun kannalta vahingollisena (Laki liiketoimintakiellosta 1220/1997 3 §).

Liiketoimintakieltolain 5 §:n mukaan kieltoon voidaan määrätä vähintään kolmeksi ja enintään seitsemäksi vuodeksi. Tänä aikana kieltoon määrätty ei saa itse tai toista välikätenä käyttäen harjoittaa sellaista liiketoimintaa, josta kirjanpito laissa on säädetty kirjanpito velvollisuus (LTKieltoL 4 §). Näin ollen kyseinen henkilö ei saa toimia yhteisön tai säätiön hallituksen jäsenenä, varajäsenenä, toimitusjohtajana tai muussa niihin rinnastettavassa asemassa yhteisössä tai säätiössä. Henkilö ei myöskään saa toimia avoimen yhtiön yhtiömiehenä, kommandiittiyhtiön vastuunalaisena yhtiömiehenä tai eurooppalaisen taloudellisen etuyhtymän henkilöjäsenenä. (Verohallinto: Harmaa talouden selvitys yksikkö 2011, 2–3.)

Syyttäjän lisäksi myös mm. vero-, tulli-, ulosotto- ja palkkaturvaviranomaisille esitetään annettavaksi oikeus pyytää liiketoimintakiellon edellytysten tutkintaa poliisilta tai tulliviranomaiselta. Oikeus tutkintapyynnön tekemiseen annettaisiin myös konkurssipesän hoitajalle. Tutkinta koskisi tilanteita, joissa on kyse liiketoimintaan liittyvien lakisääteisten velvollisuuksien olennaisesta laiminlyönnistä, mutta joissa ei olisi syyllistytty rikolliseen menettelyyn. (Oikeusministeriö: Liiketoimintakieltoa aiotaan tehostaa 2017.)

5.5 Anniskelurikkomusten seuraamukset

Aluehallintovirasto voi antaa luvan haltijalle huomautuksen, kirjallisen varoituksen tai asettaa valvonnan kannalta tarpeellisia ehtoja toiminnalle. Se voi korvauksetta rajoittaa myöntämäänsä lupaa tai peruuttaa sen määräajaksi tai pysyvästi. Aluehallintovirastot seuraavat, että luvanhaltijoilla säilyvät anniskeluun vaadittava luotettavuus samoin kuin anniskeluun tarvittavat taloudelliset ja ammatilliset edellytykset ja että, luvanhaltijat noudattavat toiminnassaan alkoholilain säännöksiä. (Valvira 2014, 32–33.)

Valvontaa suoritetaan merkittävästi harmaan talouden ja talousrikollisuuden ehkäisemiseksi ravintola-alalla. Lupien pysyvät peruutukset aiheutuvat pääsääntöisesti luvanhaltijan verojen ja muiden julkisten maksujen laiminlyönnistä sekä muista näihin seikkoihin liittyvistä laiminlyönneistä ja alkoholilain vaatimien luotettavuusedellytysten menettämisestä. Yksittäisistä ja vähäisiksi katsottavista anniskelurikkomuksista seuraa yleensä huomautus tai varoitus. Toistuvat ja vakavat rikkomukset voivat johtaa luvan pysyvään tai määräajaiseen peruuttamiseen. (Valvira 2014, 32–33.)

5.6 Muistilista harmaan talouden ennaltaehkäisemiseksi

Arkiset valinnat ovat tehokkaampia nakertamaan harmaan talouden toimintamahdollisuuksia kuin jo tapahtuneisiin rikoksiin kohdistuvat toimet. Paras tapa toimia harmaata taloutta ja laitonta toimintaa on ennaltaehkäisy.

Harmaata taloutta voidaan ehkäistä muun muassa seuraavin toimin:

- Töitä vain verokortilla
- Aina palkkalaskelma
- Palkka pankkitilille
- Kirjallinen työsopimus
- Työeläkeotteen tarkistaminen
- Kotitalous- ja remontointipalveluja hankkiessa tarkistaminen, että yritys on ennakoperintä- ja alv-rekisterissä (www.ytj.fi)
- Yrittäjänä huolehtiminen veroista, eläke- ja tapaturmavakuuttamisesta
- Ostoksista kuitin pyytäminen. (Mustatulevaisuus: Harmaa talous 2015.)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia valtion eri organisaatioita, jotka estävät harmaata taloutta ravintola-alalla, sekä keinoja, joilla valtio sitä estää. Opinnäytetyössäni tutkin myös, miten itse kukin työntekijänä voi estää harmaata taloutta ravintola-alalla.

Valtiolla on eri organisaatioita, jotka tekevät yhdessä yhteistyötä torjuakseen harmaata taloutta ravintola-alalla. Jokaisella yksiköllä on oma strategiansa, jolla he pyrkivät estämään harmaata taloutta. Harmaan talouden torjunta on valtion hallituksen kärkihankkeita. Valtion tavoite on tukea laillista liiketoimintaa ja pyrkiä jakamaan ihmisille tietoa harmaasta taloudesta ja sen vaikutuksesta alaan. Valtiolla on erilaisia kampanjoita, jolla se tuo ihmisten tietoon, miten voi omalla käyttäytymisellä vaikuttaa harmaaseen talouteen ravintola-alalla. Kampanjoista voi saada tietoa, miten toimia, jos epäilee harmaata taloutta tapahtuvan ravintola-alalla.

Tutkimuksessani selvisi, että valtiolla on jokavuotisia hankkeita, joilla he pyrkivät estämään harmaata taloutta ravintola-alalla. Tutkimusten tulokset ovat mielestäni luotettavat. Valtion eri organisaatiot ovat perustamassa sivustoa, josta tulee saamaan kattavaa tietoa valtion eri organisaatioiden toiminnasta harmaan talouden torjumiseksi. Sivusto on erittäin hyvä tietolähde niin ravintola-alan työntekijöille kuin peruskansalaiselle. Tutkimuksissa ei selvinnyt, että valtio tekisi yhteistyötä alan yrittäjien kanssa. Yhteistyö alan yrittäjien kanssa toisi valtiolle erilaisen näkökulman ja mahdollisuuden torjua ravintola-alalla harmaata taloutta.

LÄHTEET

Hakamo, T., Jauhiainen, K., Alvesalo, A. & Virta, E. 2009: Talousrikokset rikosprosessissa. Tampere. Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.

Hirvonen, M., Lith, P. & Walden, R. 2010. Suomen kansainvälistyvä harmaa talous. 1. painos. Espoo. Kopijyvä Oy.

Keskusrikospoliisi. Teematilannekuva. 2011. Viitattu 18.2.2015 https://www.poliisi.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/poliisiwwwstructure/26753_Teematilannekuva_kevat2011_20110411.pdf?66845464c65bd488.

Laki Harmaa talouden selvitysyksiköstä 21.12.2010/1207.

Laki Harmaan talouden selvitysyksiköstä 21.12.2010/1207.

Laki liiketoimintakiellosta. 1220/1997.

Mara. Näin tunnistat harmaan ravintolan. 2015. Viitattu 15.1.2015 <http://mara.fi/nain-tunnistat-harmaan-ravintolan>.

Mara. Näin tunnistat harmaan ravintolan. 2016. Viitattu 29.11.2017 <https://mara.fi/nain-tunnistat-harmaan-ravintolan-2>.

Mustatulevaisuus. Harmaa talous. Harmaa talous ravintola-alalla. Viitattu 13.1.2015 <http://www.mustatulevaisuus.fi/fi/ilmiot/harmaa-talous-ravintola-alalla>.

Mustatulevaisuus. Harmaa talous. Mitä voit tehdä. Viitattu 13.1.2015 <http://www.mustatulevaisuus.fi/fi/mita-voit-tehda>.

Mustatulevaisuus. Harmaa talous. Yleistä. Viitattu 13.1.2015 <http://www.mustatulevaisuus.fi/fi/yleista>.

Oikeusministeriö. Liiketoimintakieltoa aiotaan tehostaa. Viitattu 1.12.2017 http://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/liiketoimintakieltoa-aiotaan-tehostaa.

Oulasvirta, L., Kihn, L., Mänttari, P. & Wacker, J. 2013. Näkökulmia arviointiin ja valvontaan. Tampere. Tampereen yliopistopainos - Juvenes Print. Viitattu 3.3.2015 http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/100646/Oulasvirta_ym_N%c3%a4k%c3%b6kulmia_arviointiin_ja_valvontaan.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Talousrikos. Verorikokset. Viitattu 28.3.2016 <http://www.talousrikos.fi/tietoa/verorikokset/>.

Työ- ja elinkeinoministeriö. Harmaan talouden torjunta. Viitattu 18.2.2015 http://www.tem.fi/ajankohtaista/vireilla/strategiset_ohjelmat_ja_karkihankkeet/harmaan_talouden_torjunta.

Poliisi. Harmaan talouden ehkäisijänä. Viitattu 17.2.2018
<http://docplayer.fi/699165-Poliisi-harmaan-talouden-ehkaisijana-rikoskomisario-kirsi-alaspaa-28-10-2013.html>.

Poliisi. Keskusrikospoliisi. Teematilannekuva. Viitattu 18.2.2015 https://www.poliisi.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/poliisiwwstructure/26753_Teematilannekuva_kevat2011_20110411.pdf?66845464c65bd488.

Rikosseuraamus. Seuraamukset. Viitattu 20.5.2015 <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset.html>.

Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 1/2013. Tulli harmaa talouden torjijana. Viitattu 18.2.2015 http://www.e-julkaisu.fi/vtv/tulli_harmaan_talouden_torjijana/.

Valtionvarainministeriö. Viranomaiset avasivat yhteisen harmaan talouden verkkosivun. Viitattu 5.1.2018 http://www.vvm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/viranomaiset-avasivat-yhteisen-harmaan-talouden-verokkosivun.

Valvira. Anniskelun viranomaisvalvonta. Viitattu 3.2.2015 http://www.valvira.fi/ohjaus_ja_valvonta/alkoholi/anniskelu/anniskelun_viranomaisvalvonta.

Vasara, P. 1997. Harmaan talouden tarkistusiskut. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 146. Helsinki.

Verohallinto. Anniskeluluvan haltijat Suomessa. Viitattu 4.3.2015
http://www.vero.fi/download/Asiantuntijakirjoitus_112014_Anniskeluluvan haltijat_Suomessa/{B0FA1E8E-1DEF-4FFC-A58F-ED115610004C}/9988.

Verohallinto. Asiantuntijakirjoitus liiketoimintakieltoon määrätty. Viitattu 28.3.2016 https://www.vero.fi/contentassets/a7f35eeac5a74429aa2b57ede5e0a421/asiantuntijakirjoitus_liiketoimintakieltoon-maaratyt.pdf.

Verohallinto. Harmaan talouden selvitysyksikkö 2011. Viitattu 27.3.2016
https://www.vero.fi/download/Asiantuntijakirjoitus_5_2012/%7B70E6AE6C-BB93-44A3-8237-EBA388D52F68%7D/7687.

Verohallinto. Harmaa talous. Viitattu 15.1.2016 https://www.vero.fi/download/Harmaa_talous_2015/{B89E87D6-7470-444D-A712-FFB9487774DE}/11270.

Verohallinto. Harmaa talous 2011. Viitattu 4.3.2015 <http://www.vero.fi/download/noname/%7BD37002D2-152F-4D2B-8EF0-348C4EBC7258%7D/6901>.

Verohallinto. Harmaa talous 2014. Viitattu 20.5.2015 http://www.vero.fi/download/Harmaa_talous_2014/%7B7249EABC-3A2D-427F-8FBE-4A4E557EFA23%7D/10097.

Verohallinto. Harmaa talous 2015. Viitattu 31.8.2015 http://www.vero.fi/download/Harmaa_talous_2014/%7B7249EABC-3A2D-427F-8FBE-4A4E557EFA23%7D/10097.

Verohallinto. Harmaa talous & talousrikollisuus. Torjunta. Viitattu 8.1.2018 <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/torjunta/>.

Verohallinto. Harmaa talous. Valvontatilastoja 2013. Viitattu 3.2.2015 https://www.vero.fi/download/Harmaa_talous__valvontatilastoja_2013/%7BA239DD8C-C139-4BD1-94B3-55A79B591099%7D/9490.

Verohallinto. Henkilöstöpäiväkirja. Viitattu 2.12.2017 https://www.vero.fi/contentassets/a7f35eeac5a74429aa2b57ede5e0a421/8_2012-henkilostopaiva-kirja.pdf.

Verohallinto. Tilannekuva harmaasta taloudesta 2011. Viitattu 6.1.2015 [http://www.vero.fi/fi-FI/Tietoa_Verohallinnosta/Harmaan_talouden_torjunta/Tilannekuvia_harmaasta_taloudesta\(2152_7\)](http://www.vero.fi/fi-FI/Tietoa_Verohallinnosta/Harmaan_talouden_torjunta/Tilannekuvia_harmaasta_taloudesta(2152_7)).

Viranomaisyhteistyön kehittäminen. Selvityshankkeen väliraportti. Viitattu 2.4.2018 http://docplayer.fi/7924247-Viranomaisyhteistyon-kehittaminen.html#show_full_text.